

HODNOCENÍ SPOLEČENSKÉ VÝZNAMNOSTI MIMOPRODUKČNÍCH FUNKCÍ ZEMĚDĚLSTVÍ

S. Miškolci

Došlo: 15. prosince 2005

Abstract:

MIŠKOLCI, S.: *Societal valuation of the extraproductional functions of agriculture*. Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun., 2006, LIV, No. 3, pp. 71–78

The concept of agricultural multifunctionality summarises the multiple objectives currently facing the agricultural policy. This concept, which emerged during Agenda 2000 process of reform, reflects both the capacity of agriculture to produce a wide range of goods and services and the existence of a social demand for them, particularly due to public good character of some of them. In this context, if it is to serve the citizens of Europe well, the agricultural policy requires two kinds of corrective actions of policymakers – the identification of the public objectives that are to be achieved and a suitable choice of policy instruments to be implemented. To raise awareness about social demands related to public support for agriculture is regarded as being particularly important in the current context of agricultural policy reform. This paper thus deals with the first of these two objectives. It aims to identify important extraproductional functions of agriculture and to analyse the relative societal importance that citizens assign to the various possible extraproductional functions of agriculture in order to derive the background information about the social demand for non-commodity outputs of agriculture.

extraproductional function, non-commodity outputs of agriculture, social demand

Změny společenských požadavků kladených v posledních desetiletích na sektor zemědělství se promítají do reformy zemědělské politiky zvýšením důrazem na multifunkčnost zemědělské činnosti. Moderní koncepce evropského multifunkčního zemědělství vychází ze společenského a politického konsensu v postoji k očekávaným výstupům zemědělství a je zaměřena na vyvážené rozvíjení jeho základních společenských funkcí. Za ty je považována nejen produkce zemědělských komodit (potravin, vlákniny a dalších statků obchodovaných na trzích), ale také produkce sdružených výstupů (zejména environmentálních a sociálních), které nejsou z různých příčin obchodovány na konvenčních trzích. Absence informací o hodnotě nekomoditních (netržních) statků vede v tržních ekonomikách k neefektivní alokaci vzácných zdrojů a vytváří potřebu státních zásahů.

Státní intervence stimulující mimoprodukční funkce zemědělství představují jednu z možností řešení

nekompletnosti trhů pro nekomoditní výstupy. Takto cílené dotační programy explicitně determinují „cenu“ nekomoditních výstupů zemědělství a mohou být proto chápány z hlediska ekonomické analýzy jako vytváření „kvazi-trhu“. Ke specifickým rysům takového trhu mimo jiné patří:

- centralizovaná poptávka (státní instituce zastupující spotřebitele poptává určité množství a kvalitu nekomoditního výstupu a determinuje cenu);
- decentralizovaná nabídka ze strany zemědělců;
- asymetrie informací provázená vysokými transakčními náklady.

Tyto faktory výrazně ovlivňují efektivnost směny na „kvazi-trzích“. Aby státní intervence na podporu mimoprodukčních funkcí zemědělství přispívaly ke zvýšení blahobytu občanů, je nezbytné (1) získat co nejpřesnější informace o společenské poptávce zejména v mimoprodukční oblasti a (2) determinovat cíle státních zásahů a (3) zvolit optimální nástroje jejich

dosažení. Příspěvek je zaměřen na výzkum vnímání a společenské významnosti jednotlivých mimoprodukčních funkcí zemědělství s cílem získat informace o formování společenské poptávky po nekomoditních výstupech a přispět tak k naplnění prvního z výše uvedených požadavků formování agrární politiky.

V úvodní části jsou s využitím analýzy sekundárních informací z odborné literatury a výsledků výzkumů multifunkčnosti zemědělství financovaných OECD a EU vymezeny jednotlivé funkce zemědělství a definovány mimoprodukční funkce, které jsou dále předmětem výzkumu a mezinárodní komparace.

V druhé části jsou vyhodnoceny výsledky průzkumu společenské významnosti jednotlivých mimoprodukčních funkcí zemědělství v ČR. Pro získání primárních informací o společenské významnosti jednotlivých mimoprodukčních funkcí bylo využito techniky dotazníkového šetření s následným tříděním a statistickým zpracováním dat. V rámci diskuse jsou dosažené výsledky srovnány s publikovanými výsledky projektu „Multifunctional Agriculture and Policies“ financovaného finským ministerstvem zemědělství a lesnictví (Yrjölä, Kola; 2004) a výsledky průzkumu Eurobarometer.

VYMEZENÍ MIMOPRODUKČNÍCH FUNKCÍ ZEMĚDĚLSTVÍ

Pojem multifunkčnosti zemědělství není v odborné literatuře jednoznačně vymezen. Existuje celá řada definic multifunkčnosti zemědělství v závislosti na teoretickém východisku a účelu využití pojmu. Multifunkčnost je obecně charakteristikou ekonomické aktivity a v souvislosti se zemědělstvím je chápána jako vícenásobná funkce, kterou zemědělská činnost zajišťuje.

Moderní koncepce evropského multifunkčního zemědělství je zaměřena na vyvážené rozvíjení jeho základních společenských funkcí, které jsou podle povahy svých výstupů klasifikovány na produkční a mimoprodukční.

Funkce produkční spočívá ve výrobě zemědělských produktů sloužících přímé spotřebě a jako suroviny pro potravinářský i další zpracovatelský průmysl. Tyto produkty jsou *komoditami* – zbožím. Trh zemědělských produktů a potravin a zejména ceny na tomto trhu přímo ovlivňují rozsah a strukturu zemědělské produkce i příjmy zemědělců. Společenské přínosy produkční funkce v současné době zahrnují zejména (1) zajištění nabídky potravin za přijatelné ceny při dosažení dostatečných příjmů a konkurenceschopnosti domácích zemědělských podniků; (2) zajištění kvality a zdravotní nezávadnosti potravin; (3) přínos zemědělství pro zaměstnanost venkovského obyvatelstva, zejména rozvíjením ekonomických aktivit navazujících na zemědělskou výrobní základnu.

Výstupy *mimoprodukčních funkcí* zemědělství poskytují společnosti přínosy převážně *nekomoditní povahy*, statky, které nejsou obchodovány na konvenčních trzích. Nejvýznamnějšími mimoprodukčními funkcemi jsou funkce zemědělství v oblasti tvorby a ochrany životního prostředí (environmentální) a společensko-ekonomické funkce.

Environmentální funkce zahrnují:

- ochranu přírodních zdrojů (vody, půdy, klimatu) způsoby zemědělského hospodaření citlivými k přírodě;
- udržování a ochranu ekosystémů, biodiverzity a cenných přírodních území, zejména cestou přizpůsobení zemědělských soustav těmto potřebám;
- podíl zemědělství na tvorbě a údržbě kulturní venkovské krajiny.

Druhou skupinou mimoprodukčních funkcí zemědělství jsou *funkce společensko-ekonomické*, které zahrnují:

- zajišťování podmínek dlouhodobé potravinové soběstačnosti a bezpečnosti, zejména v kontextu možných změn geodemografického a geoeconomického vývoje;
- zajištění pohody zvířat prostřednictvím vhodných technologií chovu;
- přínos zemědělství k udržování a zlepšování života ve venkovském sídelním prostoru a k zachování venkovského kulturního dědictví.

Společnosti požadovaná produkce přínosů zejména nekomoditní povahy není stimulována prostřednictvím cen zemědělských výrobků. Přiměřená úhrada musí být proto poskytována podpůrnými programy zahrnujícími zejména státní podpory formou dotací. Aby byly tyto podpůrné programy správně cíleny a přispívaly ke zvýšení blahobytu občanů, je nezbytné získat co nejpřesnější informace o preferencích spotřebitelů, které se týkají jednotlivých společenských přínosů zemědělství.

CÍL A METODIKA VÝZKUMU

Cílem výzkumu bylo hodnocení společenské významnosti jednotlivých mimoprodukčních funkcí zemědělství technikou dotazníkového šetření.

Dotazníkové šetření probíhalo formou osobní asistence vyškolených výzkumníků při vyplňování dotazníků. Srozumitelnost otázek byla testována na pilotním vzorku 20 respondentů. Hlavní šetření probíhalo období duben–květen 2005 prostřednictvím náhodného výběru respondentů z regionu Morava, při kterém byly respektovány požadavky na rovnoměrné zastoupení všech věkových, příjmových a vzdělanostních kategorií respondentů. Respondenti byli požádáni, aby zhodnotili společenskou významnost jednotlivých

vých mimoprodukčních funkcí bodovou stupnicí 1–10 bodů, která byla využita k transformaci na kvalitativní hodnocení pro účely mezinárodní komparace.

VÝSLEDKY VÝZKUMU

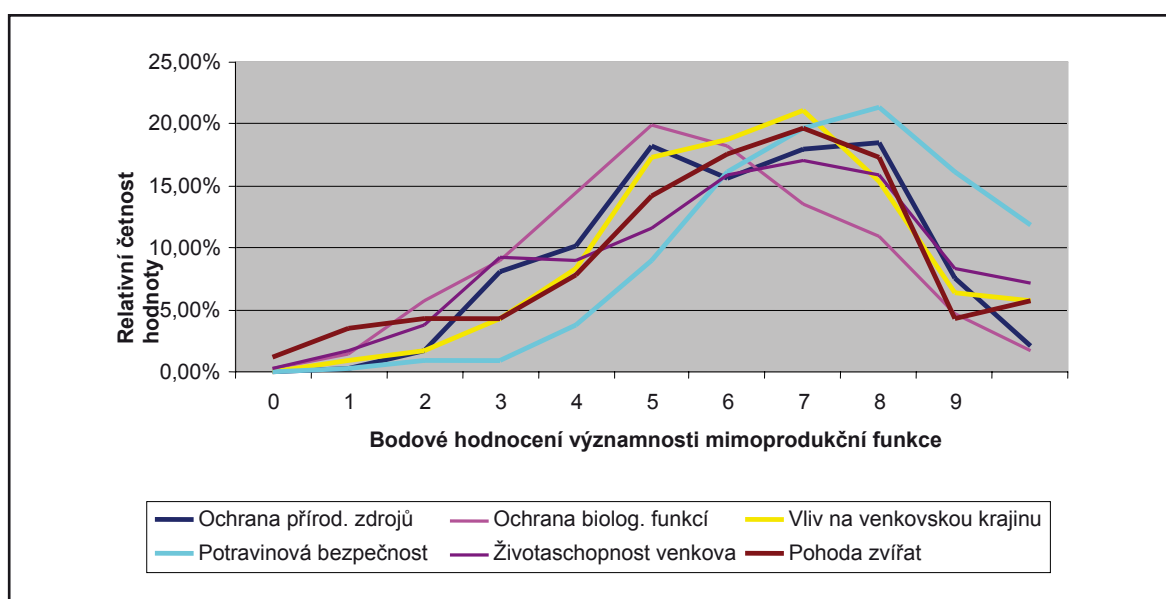
Charakteristiky výběrového souboru

Po vyloučení neúplných a chybně vyplněných dotazníků zahrnoval výběrový soubor 346 respondentů z regionu Morava, z nichž bylo 43 % mužů a 57 % žen. Nadpoloviční většina dotazovaných pocházela z regionu Jihovýchod (60,5 %). Průměrný věk výběrového souboru byl 40 let. Téměř polovina dota-

zovaných (47 %) dosáhla středoškolského vzdělání, 29 % vysokoškolského a 20 % bylo vyučeno. Průměrný měsíční příjem domácnosti činil 27,5 tis. Kč při průměrném počtu tří členů jedné domácnosti.

Společenská významnost jednotlivých mimoprodukčních funkcí zemědělství

V rámci dotazníkového šetření byli respondenti požádáni, aby s využitím bodového hodnocení od 1 do 10 ohodnotili společenský význam jednotlivých mimoprodukčních funkcí zemědělství. Relativní četnost bodového hodnocení jednotlivých mimoprodukčních funkcí je zachycena v Obr. 1.

1: Relativní četnost bodového hodnocení jednotlivých mimoprodukčních funkcí zemědělství (n = 346)

Výsledky úvodní fáze výzkumu potvrzují, že všechny zkoumané mimoprodukční funkce jsou respondenty hodnoceny jako společensky významné. Jejich průměrné bodové hodnocení, které se pohybuje v rozmezí 5–7 bodů v desetibodové stupnici, lze rovněž považovat za indikátor vnímání *institucionální sdruženosti* produkce environmentálních a společensko-ekonomických přínosů se zemědělskou produkcí. Nízké bodové hodnocení by z tohoto pohledu mohlo indikovat, kromě nižší společenské významnosti, také preferenci zajištění sledovaných přínosů subjekty z jiných sektorů národního hospodářství. Podrobnější rozlišení bude proto předmětem dalšího výzkumu.

Z charakteristik středních hodnot bodového hodnocení společenské významnosti sumarizovaných v Tabulce I vyplývá, že za společensky nejvýznamnější mimoprodukční funkci zemědělství je považová-

vána funkce zajištění potravinové bezpečnosti s průměrným hodnocením 7,32 bodů (medián 7, modus 8 bodů).

Za druhou nejvýznamnější funkci je považována funkce tvorby a údržby venkovské krajiny s průměrným bodovým hodnocením 6,36 bodů (medián 6, modus 7 bodů) a dále funkce v udržování a zlepšení života ve venkovském sídelním prostoru s průměrným bodovým hodnocením 6,20 bodů a funkce ochrany přírodních zdrojů s průměrem 6,14 bodů. Za relativně méně významné považují respondenti funkci vlivu na biologické funkce prostředí (ochranu ekosystémů, biodiverzity) s průměrným bodovým hodnocením 5,49 bodů, kterou považuje 0,29 % respondentů za nevýznamnou a zajištění pohody zvířat, jejíž průměrné hodnocení sice dosáhlo 6,06 bodů, ale vyšší počet respondentů (1,23 %) ji považuje za nevýznamnou.

I: *Charakteristiky středních hodnot bodového hodnocení společenské významnosti mimoprodukčních funkcí zemědělství*

Funkce zemědělství	Aritmetický průměr	Medián	Modus	Směrodatná odchylka
Mimoprodukční funkce	6,26	6,00	7,00	2,09
Environmentální funkce	6,00	6,00	5,00	1,96
Ochrana přírodních zdrojů	6,14	6,00	8,00	1,92
Ochrana biologických funkcí prostředí	5,49	5,00	5,00	2,02
Tvorba a údržba krajiny	6,36	6,00	7,00	1,93
Společensko-ekonomické funkce	6,53	7,00	7,00	2,20
Zajištění potravinové bezpečnosti	7,32	7,00	8,00	1,81
Vliv na životaschopnost venkova	6,20	6,00	7,00	2,27
Zajištění pohody zvířat	6,06	6,00	7,00	2,27

Celkově byla společenská významnost mimoprodukčních funkcí zemědělství hodnocena průměrně 6,26 body, přičemž relativně vyšší význam byl respondenty přiřazován společensko-ekonomickým funkcím s průměrným bodovým hodnocením 6,53 bodů ve srovnání s funkcemi v oblasti tvorby a ochrany životního prostředí s průměrným hodnocením 6,00 bodů.

Nejvyšší společenská významnost byla mimoprodukčním funkcím zemědělství přiřazována v kraji Olomouckém s průměrným počtem bodů 6,75 a Moravskoslezském s průměrem 6,72 bodů. Relativně nižších bodových hodnot dosahovalo průměrné hodnocení společenského významu v krajích Jihomoravském (6,05 bodů) a Vysočině (6,23 bodů).

Vyšší společenský význam mimoprodukčním funkcím zemědělství přiřazují obyvatelé venkova s průměrným bodovým hodnocením 6,63 bodů ve srovnání s obyvateli měst 6,08 bodů. Nejvyšší průměrné bodové hodnocení společenské významnosti z hlediska závislosti na příjmu domácností bylo zjištěno u skupiny respondentů s příjmy mezi 25–35 tis. Kč měsíčně, a to 6,34 a skupiny s nižšími příjmy do 25 tis. měsíčně (6,30 bodů). Naproti tomu skupiny s příjmy vyššími než 35 tis. Kč přiřazují těmto funkcím zemědělství relativně nižší společenskou významnost (průměrně 5,93 bodů). Dále bylo zjištěno, že průměrné hodnocení společenské významnosti mimoprodukčních funkcí se zvyšuje v závislosti na věku (18–25 let: 6,15 b; 26–45 let: 6,26 b; 45–80 let: 6,40 b), a snižuje v závislosti na stupni dosaženého vzdělání (průměrné hodnocení skupin respondentů se: základním vzděláním 6,74 b; vyučen 6,5 b; středoškolským vzděláním 6,17 b; vysokoškolským vzděláním 6,18 b).

Mezinárodní komparace výsledků

Pro zajištění srovnatelnosti vnímání významnosti jednotlivých mimoprodukčních funkcí zemědě-

ství v ČR s výsledky obdobných výzkumů v EU bylo kvantitativní bodové hodnocení převedeno do kvalitativního hodnocení míry významnosti. Postup a výsledky konverze jsou zobrazeny v Obr. 2.

Závěry studie Yrjölä a Kola (2004) zachycené v Obr. 3 prokázaly, že ve Finsku, stejně jako v ČR, jsou za společensky významné považovány všechny zkoumané mimoprodukční funkce zemědělství. To potvrzuje vnímání institucionální sdruženosti nekomoditních výstupů mimoprodukčních funkcí se zemědělstvím i v této zemi EU. Za nejvýznamnější funkci zemědělství bylo považováno zajištění kvality potravin. Funkce potravinové bezpečnosti byla vyhodnocena až jako čtvrtá v pořadí společenské významnosti, což může částečně odrážet vnímání vhodnosti klimatických podmínek pro zemědělskou činnost ve zkoumané oblasti. Za druhou nejvýznamnější mimoprodukční funkci zemědělství respondenti ve Finsku považují zajištění blahobytu zvířat. Respondenti v ČR (region Morava) takto hodnotili krajinotvornou funkci zemědělství. Rozdíl v hodnocení je možné vysvětlit výrazně nižším podílem zemědělsky obhospodařované půdy ve srovnávaných zemích (6,5% ve Finsku, 53% v ČR) a rozdílnými kulturními vlivy.

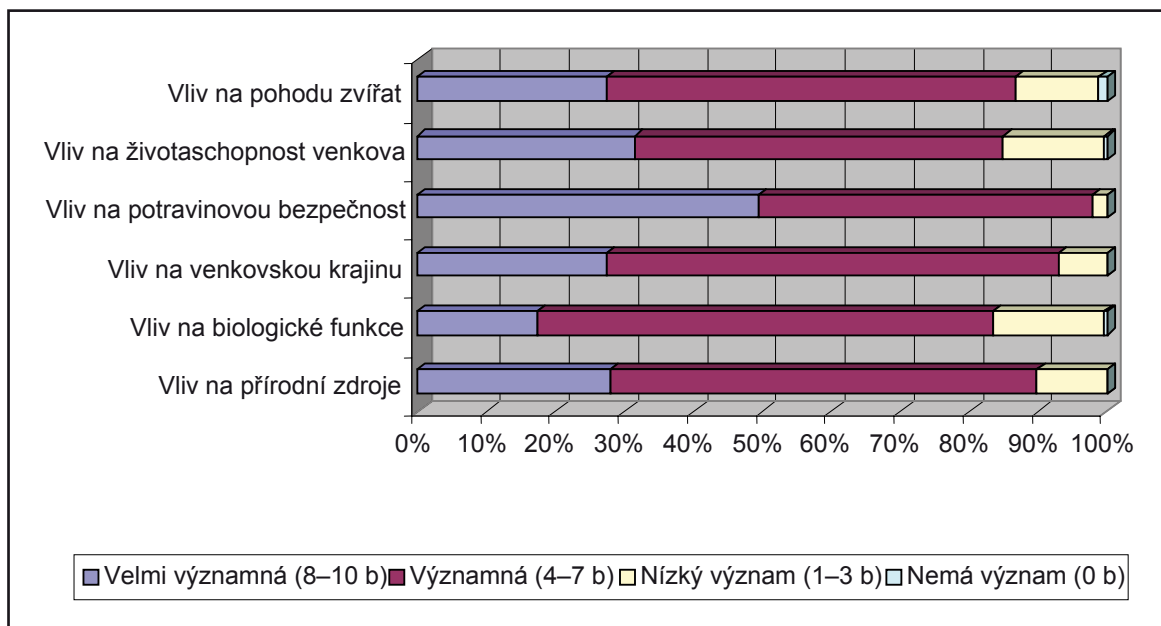
Příčinou relativně nižšího hodnocení společenské významnosti environmentálních funkcí zemědělství jak ve Finsku, tak ČR může být skutečnost, že dopad této funkce zemědělství na jednotlivce je závislý na konkrétním systému zemědělského hospodaření. Může být jak pozitivní (produkce environmentálních přínosů), tak negativní (znečištění povrchových vod, degradace půdy a narušení ekosystémů apod.). Výsledné hodnocení respondenta je pak ovlivněno jeho zkušeností v daném regionu.

Dalším výrazným faktorem ovlivňujícím hodnocení společenské významnosti jednotlivých mimoprodukčních funkcí zemědělství je míra informovanosti respondentů o hodnocených funkcích. Yrjölä a Kola (2004) pro srovnání zkoumali názory 24 finských

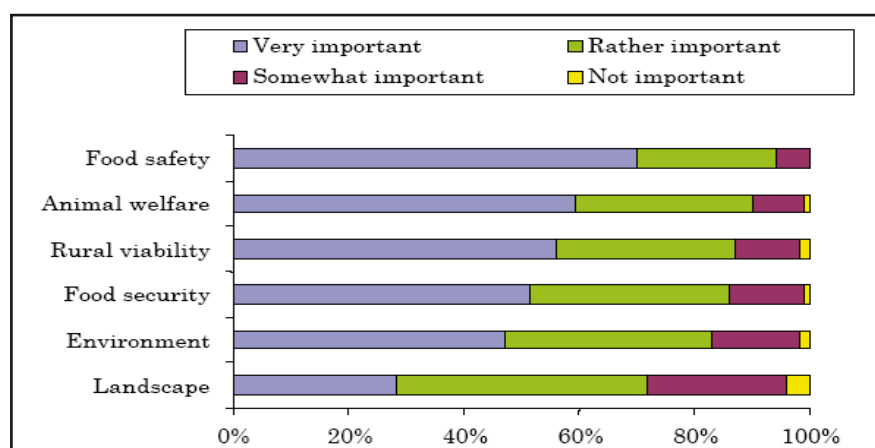
expertů na problematiku multifunkčního zemědělství, kteří představovali skupinu respondentů s nejvyšší mírou informovanosti o zkoumané problematice. Největší počet respondentů z této expertní skupiny hodnotil jako velmi významné funkce vlivu na přírodní zdroje a potravinovou bezpečnost a kvalitu (téměř 60 %) a dále životaschopnost venkova (50 %) a venkovskou krajinu a biodiverzitu (téměř 40 %).

Tyto empirické výsledky poukazují na potřebu zahr-

nout podrobnější identifikaci jednotlivých vysvětlujících faktorů formování postojů respondentů k mimoprodukčním funkcím zemědělství a to zejména úroveň poznání daných funkcí a faktory ovlivňující hodnocení funkcí u jednotlivých respondentů do metodiky dalšího výzkumu. Zároveň potvrzují potřebu determinace společenské poptávky pro správné cílení programů podpory multifunkčního zemědělství a zvyšování efektivnosti těchto státních intervencí.

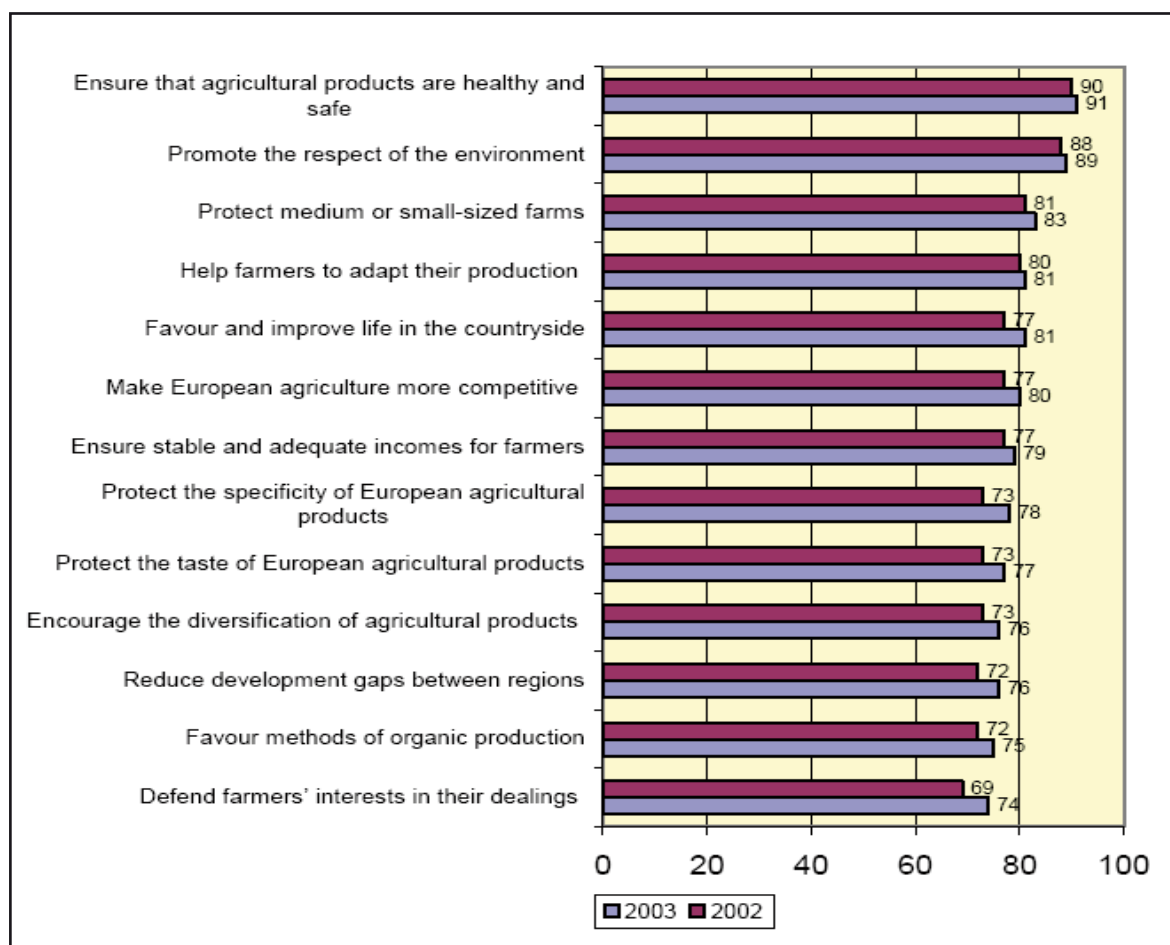

2: Kvalitativní hodnocení významu mimoprodukčních funkcí zemědělství ($n = 346$)

3: Výsledky výzkumu významnosti prvků multifunkčního zemědělství ve Finsku
Zdroj: Yrjölä a Kola (2004)

4: Vývoj názorů respondentů EU 15 na hlavní společenské cíle, které by měly být zabezpečeny SZP EU
Zdroj: European Commission (2005)

Závěrem je možno srovnat výsledky výzkumu společenské významnosti jednotlivých mimoprodukčních funkcí s výsledky průzkumu názorů respondentů z 15 zemí EU (EU15) na hlavní společenské požadavky, které by měly být zajištěny s využitím Společné zemědělské politiky (SZP EU), viz Obr. 4. Výsledky tohoto výzkumu mohou být interpretovány ve vztahu ke konativní složce postojů veřejnosti.

Nejvýznamnější je konsensus respondentů v oblasti podpory funkcí společensko-ekonomických, a to zejména rostoucí konsensus pro podporu funkce kva-

lity potravin (91 %) a podpora domácích producentů k zajištění potravinové bezpečnosti. Většina respondentů rovněž zastává názor, že nástrojů SZP EU by mělo být využito na podporu ochrany životního prostředí (89 %). Tyto informace dále indikují ochotu respondentů platit (WTP – Willingness To Pay) za nekomoditní přínosy odpovídajících mimoprodukčních funkcí zemědělství. Hodnota WTP je měřítkem, využitelným pro kvantifikaci společenského přínosu mimoprodukčních funkcí, a bude proto rovněž předmětem dalšího zkoumání u respondentů v ČR.

SOUHRN

Ačkoli je pojetí multifunkčního zemědělství EU širší než definice OECD, obecně se shodují v tom, že zemědělství neplní pouze primární funkci produkce zemědělských komodit, ale také celou řadu dalších environmentálních a společensko-ekonomických funkcí. Politické významnosti nabývají ty funkce zemědělství, jejichž výstupem je netržní statek – nekomoditní výstup. Potřeba státních intervencí je pak vyvolána neefektivností alokace zdrojů v zemědělském sektoru, která se projevuje nedostatečnou nabídkou těchto statků. Aby implementace politických nástrojů vytvářejících „kvazi-trh“ pro nekomodo-

ditní výstupy zemědělství vedla k zvýšení blahobytu společnosti (Paretovu zlepšení), je nezbytné determinovat společenskou poptávku po jednotlivých nekomoditních výstupech.

Výzkum, jehož výsledky jsou publikovány v tomto příspěvku, byl zaměřen na zjištění základních informací o hodnocení společenské významnosti jednotlivých mimoprodukčních funkcí. Byla zkoumána zejména poznávací a emocionální složka postojů respondentů, která je základem pro predikci chování spotřebitelů a formování poptávky po nekomoditních výstupech zemědělství.

Předmětem výzkumu bylo zjištění postojů veřejnosti v ČR (regionu Morava) k mimoprodukčním funkcím zemědělství. Z výsledků výzkumu vyplývá, že všechny identifikované mimoprodukční funkce zemědělství jsou převážnou většinou respondentů považovány za společensky významné a lze se domnívat, že kromě „technické sdruženosti“ nekomoditních výstupů zemědělské produkce je vnímána také nedeterminovaná míra „institucionální sdruženosti“.

Za společensky nejvýznamnější je považována funkce potravinové bezpečnosti, jak z hlediska průměrného bodového hodnocení významnosti tak konsensu 98 % respondentů, kteří ji hodnotili jako společensky významnou až velmi významnou (4–10 b). Za druhou nejvýznamnější funkci je považována funkce krajiny, která dosáhla druhého nejvyššího průměrného bodového hodnocení a úrovně konsensu 93 % respondentů. Celkově jsou za relativně společensky významnější považovány společensko-ekonomické mimoprodukční funkce zemědělství ve srovnání s environmentálními funkcemi. Nejvyšší průměrné bodové hodnocení společenské významnosti z hlediska závislosti na příjmu domácností bylo zjištěno u skupiny respondentů s průměrnými příjmy 25–35 tis. Kč měsíčně, u skupin nižšími a vyššími příjmy se hodnocení společenské významnosti mimoprodukčních funkcí snižuje. Dále bylo zjištěno, že vztah mezi průměrným hodnocením společenské významnosti mimoprodukčních funkcí a věkem respondentů je pozitivní (se zvyšujícím se věkem roste bodové hodnocení), ale v závislosti na vyšším stupni dosaženého vzdělání se průměrné hodnocení společenské významnosti sledovaných funkcí snižuje. Obecně obyvatelé venkova hodnotí společenskou významnost mimoprodukčních funkcí výše než obyvatelé středních a velkých měst.

Mezinárodní komparace výsledků výzkumu prokázala podobné postoje veřejnosti ve Finsku. Mimoprodukční funkce zemědělství jsou hodnoceny jako společensky významné, liší se však relativní významnost jednotlivých mimoprodukčních funkcí ve sledovaných zemích. Tyto závěry potvrzují potřebu přesného cílení programů podpory multifunkčního zemědělství na základě regionálních souvislostí.

Sekundární informace z průzkumu postojů veřejnosti v EU 15 zaměřeného spíše na konativní složku postojů (European Commission, 2005) k předmětu podpory agrární politiky kromě jiného indikuje konsensus v oblasti podpory mimoprodukčních funkcí prostřednictvím nástrojů SZP EU, a tedy ochotu evropské veřejnosti kompenzovat zemědělce za poskytování mimoprodukčních přínosů.

Prezentované výsledky úvodní fáze výzkumu sociálně-ekonomických souvislostí trvale udržitelného zemědělství rovněž determinují potřeby dalšího výzkumu. V oblasti výzkumu a predikce společenské poptávky po nekomoditních přínosech zemědělství bude nezbytné podrobněji zkoumat vliv jednotlivých faktorů formování postojů respondentů k mimoprodukčním funkcím zemědělství, kvantifikovat komplexní ekonomickou hodnotu společenských přínosů mimoprodukčních funkcí zemědělství metodou kontingentního hodnocení s využitím měřítka ochoty platit WTP (Willingness To Pay). Výzkum společenských preferencí bude rozšířen o zahrnutí předpokladu směny mezi jednotlivými přínosy zemědělství. Pro analýzu procesu společenského rozhodování bude proto využita metoda analytického hierarchického procesu (AHP).

mimoprodukční funkce, nekomoditní výstupy zemědělství, společenská poptávka

Tento příspěvek je součástí řešení výzkumného záměru č. MSM 6215648904 v rámci tematického směru 05: Sociálně ekonomické souvislosti trvale udržitelného multifunkčního zemědělství a opatření agrární a regionální politiky.

LITERATURA

- EUROPEAN COMMISSION: What do Europe's citizens think about the common agricultural policy (CAP)? http://europa.eu.int/comm/agriculture/survey/index_en.htm. 2005
- EUROPEAN COMMISSION: Contribution of the European Community on the Multifunctional Character of Agriculture. Info-Paper, October 1999. European Commission, Directorate General of Agriculture. 1999a.
- EUROPEAN COMMISSION: Safeguarding the multifunctional role of EU agriculture: which instruments? Info-Paper, October 1999, European Commission, Directorate General of Agriculture. 1999b
- OECD: Multifunctionality: Towards an Analytical Framework. Paris: OECD, 2000.
- OECD: Agricultural Policies in OECD Countries, Paris, 2003.
- YRJÖLÄ, A., AROVUORI, K., KOLA, J.: Multifunctional Agriculture and Policies, Ministry of Agriculture and Forestry, Finland, 2004.

Adresa

Ing. Simona Miškolci, Ph.D., Ústav podnikové ekonomiky, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, e-mail: motyl@mendelu.cz